

44. ПСЗ-2. – Т.22. – № 21242. 45. ПСЗ-2. – Т.25. – № 24315. 46. ПСЗ-2. – Т.25. – № 25480. 47. ПСЗ-2. – Т.25. – № 25835. 48. ПСЗ-2. – Т.27. – № 26126.

Николай Бармак

ШЛЯХТА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ: ОТ ИНКОРПОРАЦИИ К ДЕКЛАССАЦИИ (1793–1845)

В статье исследуются процессы легитимации и деклассация шляхты Волыни, Подолья, Киевщины. Рассматривается российское законодательство и правительственные меры по инкорпорации этой группы в социальную структуру Российской империи.

Ключевые слова: легитимация, деклассация, шляхта, Правобережная Украина, Российская империя.

Mykola Barmak

GENTRY RIGHT-BANK UKRAINE: FROM INCORPORATION TO DECLASSIFICATION (1793–1845)

This article investigates the processes of legitimating and the declassification of the nobility of Volhynia, Podolia, Kiev. A Russian legislation and government actions on this group incorporation into the social structure of the Russian Empire.

Key words: legalization, declassification, gentry, Bank Ukraine, Russian Empire.

УДК 94(477)

Володимир Брославський

ЗАХОДИ ЦАРСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО ЗРОСТАННЯ ПРОРОСІЙСЬКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 1830–1861 РР.

У статті аналізуються заходи царського уряду впродовж 1830–1861 рр. на Правобережній Україні, скеровані на збільшення в краї проросійського землеволодіння.

Ключові слова: маєток, ленне право, майорат, секвестр, управитель, оброк.

В пліні історії постійно тривають процеси зародження, розвитку та занепаду держав. Вік деяких з них обчислюється століттями, інших – тисячоліттями. Більш довговічними з них є ті держави, що змогли сформувати цілісну культурну традицію на всій своїй території. Тому, кожна з них, після приєднання нових територій, вживає заходи для економічного контролю на краєм та поширення на нього своїх культурних надбань.

Сучасні історичні реалії України є відлунням боротьби соціально-економічних заходів, культур, звичаїв держав, які контролювали українські землі раніше. Тому для нас є актуальним дослідження політики сильних держав-завойовниць та наслідків такого впливу.

Цікавим аспектом дослідження є історія Правобережної України у 1830–1861 рр. Саме на цей період припадає боротьба двох державницьких спрямувань за цей край: сильних пропольських традицій та російських прагнень навіки закріпити Україну у складі своєї держави. Нижня

межа дослідження виокремелена польським повстанням 1830–1831 рр. Верхня – запровадженням селянської реформи 1861 р.

Об'єктом нашого дослідження є політика царського уряду спрямована на збільшення на Правобережжі проросійського землеволодіння.

Предметом – зміни у землекористуванні і землеволодінні в краї.

Метою нашої роботи є дослідити заходи царського уряду, скеровані на посилення в краї проросійського землеволодіння, як гаранта соціально-економічного контролю за Правобережжям.

Соціально-економічні процеси першої половини XIX ст. доволі часто розглядалися у працях дослідників, проте основний акцент ними робився на вивченні кризи системи феодалізму та ви-токах селянської реформи 1861 р. У той же час недостатньо уваги приділялося дослідженню заходів російського уряду на зміцнення свого впливу в регіоні. Серед значної когорти науковців, які досліджували соціально-економічні процеси на Правобережжі у першій половині XIX ст. слід відзначити праці: А. Раєва [20], С. Кавецького [11], В. Шульгіна [37; 39], І. Рудченка [21], В. Антоновича [1], І. Франка [26], М. Грушевського [7], М. Шульгіна [40], І. Гуржія [8], Е. Сташевського [24], В. Смоля [22], Л. Баженова [2], Г. Марахова [15; 16], Т. Лазанскої [14], С. Борисевича [4], В. Щербини [41], О. Козій [12], Т. Соловйової [23], О. Бундак [6], В. Орлика [17].

Цінними для розуміння процесів, що відбувалися на Правобережній Україні є дослідження таких польських науковців, як А. Соколовського [46], Ф. Равіти-Гавроньського [43; 44], Й. Качковського [42], В. Слівовської [45]. Окремо слід виділити дослідження французького історика Данієля Бовуа [3]. З більш детальним аналізом історіографії проблеми можна ознайомитись у дослідженні В. Брославського [5].

З 1793 р. Правобережна Україна входила до складу Російської імперії, проте реальним господарем в краї була польська та полонізована українська шляхта, а також римо-католицька й греко-католицька церква, що володіли основним економічним потенціалом краю. Все це змушувало російський уряд проводити політику маневрування та загравання, поступово посилюючи свої позиції в краї. Приводом до кардинальніших заходів царського уряду стало польське повстання 1830–1831 рр. Імператор вирішив обмежити економічний вплив пропольської еліти. Так, 22 березня 1831 р. було видано указ щодо конфіскації у державну власність нерухомого майна учасників польського повстання. Спочатку прибутки з цих маєтків мали йти на нарощування інвалідного капіталу. Проте майже усі маєтки мали боргові зобов'язання. Тому через рік, 10 травня 1832 р., їх було передано в управління місцевим Казенним палатам. Прибутки, отримані з конфіскованих маєтків, скеровувалась на погашення боргів. 5 % від прибутків з конфіскованих маєтків йшло на виплати військовим-інвалідам [36, арк. 8].

За підрахунками Л. Баженова, в учасників повстання було конфісовано 1124 маєтки, у яких проживало 156226 селян [2, с. 178]. Проте частину з них завдяки амністіям, особистим та родинним зв'язкам було згодом повернуто попереднім власникам, а частину віддано для посилення позицій російського чиновництва на Правобережній Україні. На основі конфіскованих маєтків у Київській та Подільській губерніях було створено 4 округи військових поселень. У деяких випадках російський уряд дозволяв залишати в управлінні співвласників конфіскованих маєтків належну державі частку, оскільки в цьому випадку імперія отримувала чисті прибутки, без необхідності управляти маєтком.

Маєтки, відібрані на Правобережній Україні у духовенства, зазвичай, віддавались в оренду та адміністративне управління. Станом на 1835 р. з 40 помонастирських маєтків 24 були здані в оренду терміном на 6 років, 12 – в адміністративному управлінні, а селяни 3 маєтків (60 ревізійних душ) були залишені на оброці [10, с. 116–117].

Інша частина, відібраних у католицької та уніатської церков, маєтків передавалась православному церквам та монастирям. Так, зокрема, маєток Кременецького уніатського монастиря, закритого у 1838 р., передавався православному кліру [10, с. 115–116].

У ході ревізії державних маєтків 1836–1840 рр. встановлено, що у державних маєтках Правобережньої України нараховувалось 132068 ревізійних душ. В губерніях цей розподіл був таким: у Волинській – 28668 ревізійних душ, Київській – 64645 та Подільській 38755 [8, с. 98].

Враховуючи те, що у найбільших із конфіскованих маєтків у Київській та Подільській губерніях постійно перебували війська, російський уряд вважав за доцільне передати управління маєтками місцевому військовому командуванню. Відповідний указ було видано 4 квітня 1836 р. Згідно з ним, усі маєтки, конфісовані в учасників польського повстання у Київській та Подільській губерніях, числом 80543 душ чоловічої статі, передавались до воєнного міністерства.

Цим заходом уряд сподівався покращити матеріальне становище армії, розташованої на Правобережжі. Нерухомість, конфіскована у Волинській губернії, залишалась в управлінні міністерства фінансів [36, арк. 6].

З поширенням ідеї військових поселень та бажаючи збільшити чисельність російської армії на Правобережній Україні та здешевити її утримання, уряд вирішив на основі переданих до воєнного міністерства маєтків створити військові поселення [27, арк. 230].

Слід відзначити, що хороший, на думку російських урядовців, захід зі здешевлення утримання армії не сприяв зростанню авторитету російської влади серед українців. Передачею конфіскованих у поляків маєтків до військового міністерства царський уряд лише відштовхнув від себе українські маси. Селяни воліли і надалі служити польській шляхті, ніж потрапити у число військових поселенців.

Якщо на Київщині та Поділлі конфісковані маєтки були використані для посилення армії, то на Волині була спроба провадити іншу політику. У більшості випадків конфісковані у Волинській губернії маєтки здавались в орендне чи посесійне утримання російським та місцевим дворянам. У цьому випадку укладався контракт, що передбачав умови оренди маєтків та суми обов'язкових платежів на користь держави. Наприклад, конфіскований у повстанця Л.Стецького Павличівський маєток (Володимирський повіт), який налічував 423 ревізійні душі, було передано в адміністративне управління відставному поручику О.Ястрженбському. Згідно з договором управитель мав вносити у казну 2 тисячі карбованців сріблом, сплачувати 5 % від оціночної суми овець, дійних корів, коней та ін. [29, арк. 62]

Ще одним із засобів послаблення польсько-шляхетського впливу на Правобережжі стала політика збільшення російського землеволодіння. Цю думку першим подав граф Канкрін. Він пропонував колишні старостинські і ленні маєтки, а також маєтки, секуляризовані у польських повстанців, віддавати в оренду тільки російським дворянам. Проти нього виступив директор департаменту духовних сповідей, таємний радник Ф.Вігель. Як наслідок, проект графа Канкріна не дістав необхідної підтримки [13, с. 74].

Наступним ініціатором збільшення кількості російського дворянства на Правобережжі у 1835 р. став член Державної Ради П.Кисельов. У поданій царю записці "Про політичне становище Південно-Західних губерній" він писав, що російські дворяни, "одержавши маєтки, могли б послабити зв'язки і... вплив польських власників католицького віросповідання" [9, с. 147].

Микола I не погодився на реалізацію цих проектів. Не бажаючи завдати казни значних збитків і викликати значне невдоволення польської шляхти, Микола I вирішив втілити ці проекти частково. У лютому 1836 року він повідомив графа Гур'єва, який тоді обіймав посаду генерал-губернатора Правобережної України, про свою згоду на роздачу конфіскованих у польських повстанців маєтків в ленне володіння російським дворянам на правах майоратів [21, с. 16]. Проте й цей проект так і не був реалізований.

Ідею графа Канкріна про заселення Київщини, Поділля і Волині російськими дворянами у 1840 р. знову реставрував генерал-губернатор Правобережної України Д.Бібіков. Він запропонував секуляризовані у поміщиків – учасників польського повстання та відібрані у католицького духовенства землі використати для створення системи майоратів. Проте П.Кисельов, до якого звернувся за порадою Микола I, висловився проти пропозиції Д.Бібікова. Він вважав пропозицію Д.Бібікова небезпечною у соціальному відношенні, оскільки вона могла призвести до селянських заворушень [13, с. 76]. Не бажаючи ще більше нагнати ситуацію на Правобережжі, Микола I погодився з П. Кисельовим і дав згоду лише на часткову реалізацію пропозиції Д. Бібікова. Указом 1841 р. передбачалось створення майоратів на основі маєтків, які належали засудженим до заслання польським повстанцям і не відійшли до родичів засуджених. У зв'язку з тим, що таких володінь на Правобережжі було мало, то до грудня 1842 р. на створення майоратів було виділено лише 8 маєтків, до яких було приписано 1709 кріпосних селян [38, с. 108]. Таким чином, пропозиція Д. Бібікова не принесла очікуваного результату.

Недобросовісне та невміле управління державними маєтками завдавали казни значних збитків. Згідно з донесенням Київської казенної палати від 30 травня 1834 р. про розслідування розкрадання державного майна економами та управителями Уманського державного маєтку встановлено, що з метою применшення прибутків маєтку занижувалися міри ваг (економ села Журбинець), урожайність та розкрадалось майно (економи с.Помийники, Таманського та Новодмитруського фільварків) [32]. Реакцією на такі явища стало розпорядження у 1838 р. міністра державного майна Кисельова про шляхи покращення управління державними маєтками [33]. Проте, очікуваного результату досягнути не вдалося. Вже 3 січня 1840 майор Гайво-

ронський повідомляв київського генерал-губернатора про господарську занедбаність маєтків конфіскованих в учасників польського повстання 1830–1831 рр. у Волинській губернії [35]. Не відмовлялись від можливості пожитись у конфіскованих маєтках й члени ліквідаційних комісій [34, арк. 1–21].

Цікавим є той факт, що станом на 1838 р. у шляхетському користуванні на Правобережжі перебувало 404 державних маєтки, у яких налічувалось 150 тис. душ [12, с. 40]. Розігруючи селянську карту, генерал-губернатор Д. Бібіков наполягав на очистці конфіскованих маєтків, які перейшли під державне управління, від поляків-економів. Він вважав, що не може бути й мови про доброту польської шляхти до "руського" селянства. Тому усунення поляків-економів з посад управителів у державних маєтках було нагальною потребою. Загалом підтримуючи цю пропозицію Д. Бібікова, члени комітету визнають її неприйнятною. Російський уряд прийшов до висновку, що "...лише поляки мають досвід управління цими маєтками, вони просто незамінні". На думку Кисельова, поспіх у справі заміни поляків-економів на економів росіян та прибалтів є помилковим, оскільки росіяни зовсім необізнані зі специфікою роботи. А це, в свою чергу, означало б пожертвувати нинішнім матеріальним становищем селян для віддаленої мети. Як наслідок, Комітет західних губерній визнає, що лише польські методи господарювання здатні забезпечити життєздатність конфіскованих маєтків в цій ситуації. Погоджуючись зі станом, що склався, Комітет водночас проголошує забезпечення добробуту селян своїм першочерговим завданням [3, с. 95–96].

У 1840 р. міністерство державних маєтностей розіслало казенним палатам таємну інструкцію про заміну управителів-поляків росіянами або прибалтійцями під час інвентаризації державних маєтків. У випадку, якщо б бажаних не виявилось, то на їх місце слід було призначити поляків, які служили в російській армії та були вірні трону. З цією метою граф Кисильов звернувся до губернаторів з проханням подати списки росіян-кандидатів на посади управителів конфіскованих маєтків. Губернатор Риги мав забезпечити публікацію в газетах переліку маєтків, де потрібні нові управителі. Проте, як наголошує Д. Бовуа, "...навіть Бібіков змушений визнати, що в трьох правобережних губерніях "немає жодної особи, яку можна визнати гідною виконувати обов'язки управителя" [3, с. 97].

Та генерал-губернатор Д. Бібіков не зупиняється. Оскільки київський генерал-губернатор користується виразною прихильністю імператора, граф Кисильов змушений повернутися до спершу відкинутого напрямку дій. Одним із шляхів збільшення в краї проросійських сил мала стати підтримка управителів казенних маєтків. З цією метою у 1841 р. комітет у справах західних губерній висунув пропозицію збільшити відсоток прибутку від маєтку, який залишається як платня управителям. Ця пропозиція поширювалась лише на управителів-росіян. Щоб позбутися поляків-економів, міністр готовий віддати маєтки росіянам, аби ті "безконтрольно управляли ними". Також граф Кисильов домагається збільшення прибутку новим управителям після дванадцятирічної служби з 10 % до 30 % [19]. Таким чином, є підстави говорити про систему поступової заміни польського землеволодіння на російське.

Російська імперія постійно шукала шляхів для укріплення російських позицій у Південно-Західному краї. У ході ревізій державних маєтків чиновниками було встановлено, що селяни оброчних маєтків відчутно виділяються на загальному тлі селян Правобережної України своїм економічним становищем. Багато з них є заможними. А головним є те, що казна отримує більше прибутку від оброчних маєтків, ніж від тих державних маєтків, що знаходяться у приватному управлінні. Так інтереси казни та тимчасових власників вступили у протиріччя. У грудні 1839 р. російський уряд прийняв положення про управління державними маєтками в західних губерніях і Білостоцькій області. Ним передбачалося реорганізувати систему управління державних маєтків та поступово переводити селян на оброчне становище [14, с. 68–70]. У 1840 р. у Київській губернії із 64645 ревізійних душ на оброці перебувало 22047, а з 38755 ревізійних душ у державних маєтках Подільської губернії – лише 128 ревізійних душ [8, с. 98]. До 1845 р. на Правобережній Україні на оброчне становище у Волинській губернії з 65175 державних селян було переведено 1653, у Київській – з 70963 селян на оброчне становище переведено 45188, а в Подільській – з 54 тис. лише 1131 чоловік [14, с. 70–71]. Упродовж 1845–1852 рр. на оброчне становище було переведено 542 державні маєтки, у яких налічувалось 182265 ревізійних душ [8, с. 98].

Хоча основним завданням державних маєтків Правобережної України у досліджуваний період було принесення прибутків казни, проте доволі часто політичні потреби змушували російський царат нехтувати економічними інтересами. Саме фонд державних маєтків слугував

базою для дарування земель вірним трону дворянам. Зростання кількості державних маєтків відбулось після польського повстання 1830–1831 рр. Проте, більшу частину конфіскованого майна згодом повернули помилуваним учасникам повстання.

З метою максимального отримання прибутків, державні маєтки віддавали в управління та здавали в оренду. Землеволодіння учасників польського повстання були використані для створення військових поселень.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Монография по истории западной и юго-западной Руси / В. Антонович. – К.: Тип. Н. Давиденко, 1885. – 451 с. 2. Баженов Л. Восстание 1830–1831 гг. на Правобережной Украине: Дис... канд. ист. наук / Баженов Лев Васильевич. – Киев, 1973. – 189 с. 3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими ма-сами (1831–1863) / Пер. з франц. З. Борисюк / Даніель Бовуа. – К.: Інтел, 1996. – 416 с. 4. Борисевич С. Поземельні відносини в Подільській губернії протягом 1793–1861 рр.: Дис. ...канд. іст. наук: 07.00.02 / Борисевич Сергій Олександрович. – Дніпропетровськ, 1992. – 182 с. 5. Брославський В. Історіографія аграрної політики російського уряду на Правобережній Україні у 1793–1861 рр. / Володимир Брославський // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. Зуляка І.С. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2009. – Вип. 2. – С. 315–321. 6. Бундак О. Аграрний розвиток Волинської губернії в 1795–1861 рр.: Дис. ...канд. іст. наук.: 07.00.01 / Бундак Олена Анатоліївна. – Львів, 1999. – 229 с. 7. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ: Золоті ворота, 1990. – 524 с. (Репринтне видання 1913 р.). 8. Гуржій І. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. / І. Гуржій. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 452 с. 9. Заблоцкий-Десятовский А. Граф. Кисилев и его время / А. Заблоцкий-Десятовский. – СПб: Тип. М.М.Стасюлевича, 1882. – Т. II. – 286 с. 10. Зінченко А. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. / А. Зінченко. – К.: ОП "Білоцерківська друкарня", 1994. – 180 с. 11. Кавецкий С. О люстрации и регулировании казенными именными / С. Кавецкий // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1860. – № 2. – С. 15–87. 12. Козій О. Становище польської шляхти на Поділлі: в період між повстаннями 1830–1831 рр. і 1863 років: Дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Козій Олександр Іванович. – Львів, 1997. – 234 с. 13. Крижанівський О. Інвентарна реформа 1847–1848 рр. у Волинській губернії: Дис. ...канд. іст. наук / Крижанівський Олег Прокопович. – К., 1970. – 214 с. 14. Лазанская Т. Государственные крестьяне Украины в период кризиса феодально-крепостной системы / Т. Лазанская. – К.: Наукова думка, 1989. – 116 с. 15. Марахов Г. Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине / Г. Марахов. – К.: Изд. Киев. ун-та, 1967. – 258 с. 16. Марахов Г. Социально-политическая борьба на Украине в 20–40-е гг. XIX века / Г. Марахов. – К.: Вища школа, 1979. – 151 с. 17. Орлик В. Палати державних маєтностей українських губерній у фінансовій політиці Російської імперії / В. Орлик // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 113–120. 18. Полное собрание законов Российской империи. Издание 1 (далі – ПСЗ-1). – №18828. 19. Полное собрание законов Российской империи. Издание 2 (далі – ПСЗ-2). – № 14837. 20. Раев А. О продаже государственных имений в России / А. Раев // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1859. – № 3. – С. 32–93. 21. Рудченко И. Записка о землевладении в Юго-Западном крае / И. Рудченко. – К.: Тип. Г.Т.Корчак-Новицкаго, 1882. – 180 с. 22. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією / В. Смолій. – К.: Наукова думка, 1978. – 192 с. 23. Соловійова Т. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті XIX ст.: Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Соловійова Тетяна Миколаївна. – К., 1997. – 21 с. 24. Сташевский Е. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. / Е. Сташевский. – М.: Наука, 1968. – 484 с. 25. Толстой Д. Римский католицизм в России: Ист. исследование: В 2 т. / Д. Толстой. – СПб.: Тип. Юсафата Огрязко, 1876. – Т. 1. – 538 с. 26. Франко І. Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX ст. / Іван Франко // Зібр. творів: В 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 47: Історичні праці (1898–1913). – С. 191–241. 27. Центральний державний

історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАУ у Києві). – Ф. 455. – Оп.1. – Спр. 1. – 240 арк. 28. ЦДІАУ у Києві. – Ф.442. – Оп.64. – Спр. 183. – 48 арк. 29. Там само. – Оп. 74. – Спр. 38. – 91 арк. 30. Там само. – Оп.64. – Спр. 168. – 23 арк. 31. Там само. – Оп.65. (1833 р.) – Спр.44. – 140 арк. 32. Там само. – Оп.66. – Спр. 265. – 12 арк. 33. Там само. – Оп.71. – Спр. 30. – 18 арк. 34. Там само. – Оп.74. – Спр. 42. – 21 арк. 35. Там само. – Оп.790а. – Спр.2. – 106 арк. 36. Там само. – Ф. 445. – Оп.1. – Спр.2. – 620 арк. 37. Шульгин В. Юго-западный край под управлением Д.Г.Бибикова. (1838–1853) / В. Шульгин // Древняя и новая Россия. – 1879. – № 5. – Т.II. – С. 5–32. 38. Шульгин В. Юго-западный край под управлением Д.Г.Бибикова. (1838–1853) / В. Шульгин // Древняя и новая Россия. – 1879. – № 6. – Т.III. – С.90–131. 39. Шульгин В. Юго-Западный край в последнее двадцатипятилетие (1838–1863) / В. Шульгин. – К.: Тип. у-та, 1864. – 254 с. 40. Шульгин М. Дворянське та селянське землекористування в Росії та на Україні. Нарис з історії поземельних відносин / М. Шульгин – Харків: Книгоспілка, 1927. – 124 с. 41. Щербина В. Аграрная политика царизма на Правобережной Украине (30 – начало 60 гг. XIX века): Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Щербина Владимир Петрович. – К., 1992. – 210 с. 42. Kaczkowski J. Konfiskaty na ziemiach pod zaborem rosyjskiem po powstaniach r 1831 i 1863 / J. Kaczkowski. – Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1918. – 140 s. 43. Materiały do historii Polskiej XIX wieku / Zebrał Gawroński F. – Kraków: Gebethnera i S-ka, 1909. – 329 s. 44. Rawita-Gawronski F. Konfiskata ziemi polskiej przez Rosyje po roku 1831 i 1863 / F. Rawita-Gawronski. – Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1917. – 140 s. 45. Śliwowska W. Mikołaj I i jego czasy (1825–1855) / W. Śliwowska. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1965. – 262 s. 46. Sokołowski A. Dzieje powstania listopadowego 1830–1831 / A. Sokołowski. – Wiedeń: Nakł. F.Bondego, 1907. – 317 s.

Владимир Брославский

**МЕРОПРИЯТИЯ ЦАРСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ДЛЯ УВЕЛИЧЕНИЯ
ПРОРОССИЙСКОГО ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В
1830-1861 ГГ.**

В статье анализируются меры царского правительства в течение 1830–1861 гг. на Правобережной Украине, направленные на увеличение в крае пророссийского землевладения.

Ключевые слова: имение, ленное право, майорат, секвестр, управляющий, оброк.

Volodymyr Broslavskyy

**MEASURES OF IMPERIAL GOVERNMENT FOR INCREASING PRO-RUSSIAN
LAND OWNERSHIP ON THE RIGHT BANK UKRAINE IN 1830–1861**

The article analyzes actions of imperial government during 1830-1861 on the right bank Ukraine with the aim of increasing pro-Russian land ownership.

Key words: estate, feudal right, primogeniture, sequestration, steward, rent.